

P. C. Ritsema van Eck

De glasgraveur Willem Otto Robart (1696–1750)

In 1922 publiceerde Robert Schmidt voor het eerst een met het rad gegraveerde bokaal met de initialen *W:O:R.* en het jaartal 1743 *Lug^D: Bata^{V:1}*. Dit glas bevindt zich in het Österreichisches Museum für angewandte Kunst te Wenen. Schmidt wist niet hoe de naam van deze Leidse graveur luidde. Pas in 1952 werden de initialen verklaard door de aankoop door het Haags Gemeentemuseum van een voluit *W:O: Robart Fecit* gesigioneerde bokaal. E. Pelinck publiceerde het Haagse glas uitvoerig en vond ook over de graveur het een en ander in de Haagse en Leidse stadsarchieven². Hij was echter niet op de hoogte van het bestaan van de Weense bokaal. In 1958 voegde H. E. van Gelder, in een tweetal artikelen, twee gegraveerde glazen toe aan het reeds bekende werk van Robart: een bokaal in het Rijksmuseum te Amsterdam en een bokaal met deksel in het Corning Museum of Glass te Corning, U.S.A. Verder schreef hij op stilistische gronden een glas in de Lakenhal te Leiden aan Robart toe³. Aan deze vijf glazen kunnen er nu vier worden toegevoegd. Ze bevinden zich in de volgende verzamelingen: collectie V d S; collectie van de burggraaf Newport, Weston Park, Shifnal, Engeland; Museum Flehite te Amersfoort; het Hoogheemraadschap van Rijnland te Leiden. Uit het Leidse Gemeentearchief is inmiddels óók gebleken, dat Robart in 1750 in Leiden overleed, een gegeven dat van belang is voor de datering van de bokaal in het Rijksmuseum⁴. Van

Gelder las de datum op dit glas namelijk als 1778 en concludeerde daaruit, dat Robart na die datum moest zijn gestorven.

Willem Otto Robart werd in 1696 in Den Haag geboren⁵. In 1725 trouwde hij met Agatha Francisca Everhart. Tegen 1740 verhuisde hij naar Leiden, waar hij zich op 8 juli 1740 liet inschrijven in het *Album Studiosorum*. Hij betrok er een huis aan de Haarlemmerstraat. Op 1 juli 1747 werd hij lid van het gilde als *konstenaar* en in het kohier wordt hij in 1749 vermeld als *Willem Otto Robart, graveerder in Cristal, man, vrouw, 2 kinderen boven en 3 onder de tien jaar*. Op 14 december 1750 werd hij begraven te Oegstgeest. Zijn adres aan de Haarlemmerstraat te Leiden is dan nog hetzelfde. Zijn weduwe moet in de jaren daarna weer naar Den Haag verhuisd zijn. In 1764 althans drijft zij een *glaasewinckel* aan de Kneuterdijk, op de hoek van de Hoge Nieuwstraat⁶. Robart beoefende dus als beroep de kunst van het glasgraveren. Zijn productie moet tamelijk groot zijn geweest, gezien de zeven gesigioneerde en twee toegeschreven glazen, die we thans van hem kennen. Verreweg het grootste deel van zijn werk moet immers in de loop der tijden verloren zijn gegaan. Bovendien signeerde hij niet al zijn glazen, zodat een deel misschien niet wordt herkend. De kwaliteit van zijn werk is goed maar haalt niet het niveau van b.v. een Jacob of een Jacob Simon Sang. Vooral als

Afb. 1. Willem Otto Robart, 1735. Bokaal, gegraveerd ter gelegenheid van de zilveren bruiloft van Paulus van Brakel en Cornelia van Reverhorst, H. 27,2 cm. Haags Gemeentemuseum, 's-Gravenhage.

Afb. 2 (onder). Detail van afb. 1 met de signatuur van Robart.

Afb. 3. Willem Otto Robart, 1738. Glas met het alliantiewapen van Paulus Scheltus en Katharina Brants. H. 22,9 cm. Museum Flehite, Amersfoort.

Afb. 4 (onder). Detail van afb. 5 met de initialen van Robart en het jaartal 1738.

Afb. 5. Willem Otto Robart, 1738. Bokaal met allegorische voorstelling. H. 22,9 cm. Rijksmuseum, Amsterdam.

het gaat om het graveren van figuren en letters blijken de beperkingen van Robart duidelijk. Op twee uitzonderingen na gebruikte Robart voor zijn gravures hetzelfde type Engels glas: gewelfde voet, al of niet met omgeslagen rand, z.g. silezische-balusterstam met één nodus, opgebouwd uit platte ringen en een zich regelmatig verwijdende of iets naar buiten gebogen kelk. Dit type is gebruikelijk in het tweede kwart van de achttiende eeuw. Voor de bokaal in Corning gebruikte hij een ander glas met een gladde balustervormige stam. De Weense bokaal mist zijn oorspronkelijke stam en voet.

Het oudste gegraveerde glas dat wij van Robart kennen is de bokaal in het Haags Gemeentemuseum (afb. 1), gegraveerd ter gelegenheid van het vijftigjarig huwelijksfeest van Paulus van Brakel (1664–1744) en Cornelia van Reverhorst (1657–1748) op 3 juni 1735. Dit glas is uitvoerig gesigneerd *W:O: Robart Fecit* (afb. 2). Op de voorzijde zijn afgebeeld de symbolische driehoek binnen een stralenkrans met erin in Hebreeuwschrift *Jaweh* (De Heer); voorts twee inééngeslagen handen als symbool van de huwelijksrouw en de wapens van de beide echtelieden, verbonden door een gestrikte keten, symbool voor de onverbreekelijke huwelijksband. Hieronder staat *Getrouwt Den 3d Juny 1685*. Op de keerzijde is een gedichtje op hun gouden bruiloftsfeest gegraveerd.

Uit 1738 zijn drie gegraveerde glazen van Robart bekend: de bokaal in het Museum Flehite, het glas in het Rijksmuseum en de bokaal in het Rijnlandshuis te Leiden. Het glas in het Museum Flehite is gegraveerd ter gelegenheid van het vijftigjarig huwelijksfeest van Paulus Scheltus Jacobzn. (1664–1748) en Katharina Brants (1666–1751) (afb. 3)⁷. Het echtpaar woonde in Den Haag, waar Scheltus landsdrukker was. Op de voorzijde zijn in een rococo-cartouche de wapens van het echtpaar gegraveerd, links dat van Scheltus en rechts dat van Brants⁸. Om de cartouche is geschreven *Mr Paulus Scheltus Jz Katharina Brants, getrouwt den 16 Nov: 1688*. Linksonder vinden we Roberts monogram en het jaartal 1738.

Op de keerzijde staat het volgende vers:
*Dit Glas vereeuwigt; deugtrijk Paar,
 Uw goude feest! De Bruilofschaar
 Wenscht U met zoveel heil belaën
 Als druppels in deez romer gaan;
 Tot dat gij, door de dood ontrout
 Bij 't Kruislam eeuwig bruiloft houdt.*

I.M.

*Geviert den XVI Novem^{Br}
 MDCCXXXVIII*

Zoals reeds opgemerkt werd, las Van Gelder het jaartal op het Amsterdamse glas als 1778⁹. Maar wanneer de tweede 7 in het jaartal onder een bepaalde hoek goed bekeken wordt, blijkt er niet een 7 maar een 3 te staan (afb. 4). De graving dateert dus uit 1738. De vorm van het glas wijst eveneens op die tijd, want na het midden van de achttiende eeuw komt een dergelijk type glas nauwelijks meer voor.

Afgebeeld zijn op de ene zijde een gehelmde allegorische vrouwenfiguur, in haar rechterhand een hart en in haar linker een schild, dat zij beschermend voor een man houdt, gekleed in Romeins kostuum (afb. 5). Met de linkervoet trapt de man op een slang en in de linkerhand houdt hij een lauwerkrans. Rechts achter de maagd staat een hond. Ter weerskanten van de voorstelling bevinden zich putti tussen wapentuig, waarbij een vrijheidshoed. Op de andere zijde van het glas is een gekroond wapen met drie Franse lelies in een rococo-cartouche afgebeeld. Bloemen en een hoorn van overvloed vol vruchten hangen van de cartouche af. Langs de bovenrand is het volgende vers gegraveerd: *Der Burg'ren Liefde en Trou is 't Veiligst Schilt voor Een Die Vrede en Vrijheidt Mint en Boosheit Durft Vertreen*. De man met de lauwerkrans (symbool van de deugd) is kennelijk een magistraat. De burgerzin wordt door de vrouw met schild gepersonifieerd. Zij houdt in haar rechterhand een hart, symbool der liefde, en naast haar staat een hond, symbool van de trouw. De in het vers genoemde Vrede, Vrijheid en Boosheid worden respectievelijk gesymboliseerd door de palmtak, die een der putti ophoudt, de vrijheidshoed tussen de wapentrofeeën en de

Afb. 6. Willem Otto Robart, 1738. Glas, de kelk gegraveerd met het wapen van het Hoogheemraadschap Rijnland te Leiden. H. 24,3 cm. Rijnlandshuis, Leiden.

slang. Daar de kleuren van het wapen niet zijn aangegeven en het helmteken ontbreekt is niet met zekerheid vast te stellen met welk wapen we te maken hebben, temeer daar een zeer groot aantal families drie Franse lelies voert¹⁰. De toeschrijving door Van Gelder aan de familie Dedel moeten we daarom slechts onder voorbehoud overnemen¹¹. Wel is het zo, dat de Dedels ook in 1738 het meest in aanmerking komen.

Met name de bekende Hagenaar Jan Hudde Dedel (1702–1777), die o.a. in 1738 burgemeester van Den Haag was, en de Amsterdammer Mr. Salomon Dedel (1711–1774), die in 1738 schout werd van Amsterdam.

Op de bokaal in het Rijnlandshuis te Leiden is in een rococo-cartouche het wapen van het Hoogheemraadschap van Rijnland gegraveerd, een dubbelkoppige adelaar met als hartschild de Hollandse leeuw (afb. 6). Het wapen wordt bekroond door een keizerskroon. Om de cartouche staan drie letters *W.R.R.*, voor Willem Rex Romanorum, graaf van Holland (1234–1256), volgens overlevering de stichter van het Hoogheemraadschap van Rijnland¹². Onder de rand loopt een banderolle met *'T Welvaren van Rijnlands Hoogheemraadschap*. De bokaal is niet gesigeneerd, noch gedateerd. In de archieven van het Rijnlandshuis bevindt zich echter de kwitantie van het glas, voor ontvangst getekend *W: O: Robart* en gedateerd *29 November 1738*⁴. Er blijkt verder uit dat Robart f 60,- voor het graveren, f 6,6 voor de bokaal en f 25,- voor het foedraal ontving.

De bokaal met deksel in de verzameling van het Corning Museum of Glass is gedateerd 1741 en gesigeneerd *W:O:R. FECIT* (afb. 7)¹³. Hij is opgedragen aan Charlotte Elisabeth van der Lith (1700–1753). Haar naam is boven haar wapen gegraveerd. Zij was de dochter van een Haagse predikant. In 1722 trok ze naar Paramaribo en trouwde daar in 1725 met Hendrik Temming, gouverneur van Suriname. Zijn wapen is links onder het hare gegraveerd. Na zijn dood in 1727 hertrouwde ze in 1729 met zijn opvolger Charles Emilius Henry de Cheusses, wiens wapen rechts onder het hare is afgebeeld. Het wapen midden onder is van de opvolger van De Cheusses, Joan Raye, met wie Charlotte in 1737 huwde, nadat De Cheusses in 1734 was gestorven. Raye stierf nog in hetzelfde jaar (1737). In 1742 hertrouwde zij voor de derde keer, met een predikant van de Waalse Gemeente te Paramaribo, Anthony Audra. Na zijn dood in 1744 zou zij nog éénmaal

Afb. 7. Willem Otto Robart, 1741. Bokaal met deksel, met de wapens van Charlotte Elisabeth van der Lith, Hendrik Temming, Charles de Cheusses en Joan Raye, H. 43,8 cm. Corning Museum of Glass, Corning, N.Y., U.S.A.

Afb. 8. Willem Otto Robart, 1742. Bokaal met deksel, met de wapens van Johan Diert en Catarina van Beeck, gegraveerd ter gelegenheid van hun vijftienvigjarig huwelijk. H. 31 cm. Collectie VdS.

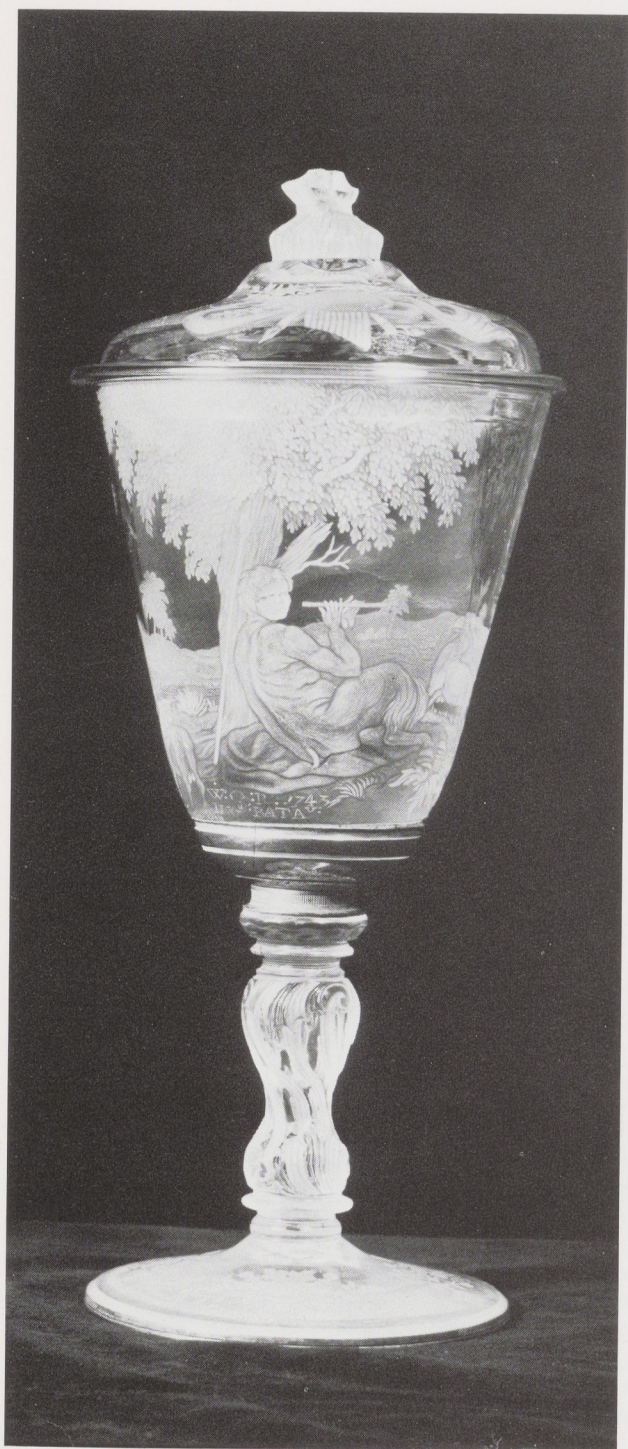
hertrouwen en wel met de opvolger van Audra, ds. Barth. Ludov. Duvoisin, die haar al evenmin overleefde en in 1751 overleed! De mogelijkheid bestaat dat de bokaal een geschenk was van Audra ter gelegenheid van hun aanstaande huwelijk, zoals Van Gelder en Charleston veronderstellen. Onderwerp en opschrift wijzen echter niet in die richting. Audra kwam in augustus 1741 in Paramaribo aan. De ondertrouw vond plaats op 15 december van dat jaar¹⁴. Het huwelijk werd voltrokken op 7 januari 1742.

Voorals als 'Madame Audra' kreeg Charlotte van der Lith een zekere faam door de invloed die zij via haar opeenvolgende echtgenoten uitoefende op het politieke en maatschappelijke leven in Suriname. Op de keerzijde van de kelk is het volgende opschrift te lezen: *Prae nobili ac bene natae Dominae Charlottae Elisabethae Van Der Lith, trium Gubernatorum Coloniae Surinamensis, riparum, ejusdemque subalternarum regionum, atque ibidem militum Praefectorum, Viduae insigni, hic consecratur crater per benevolum, obientissimum famulum* (Deze bokaal wordt opgedragen door een toegenegen, aller dienstwillige dienaar aan de edele en hooggeboren Vrouwe Charlotte Elisabeth van der Lith, de achtenswaardige weduwe van drie gouverneurs van de kolonie Suriname, heersers over het kustgebied en de daarbij behorende gebiedsdelen en bevelhebbers der strijdkrachten).

Op het deksel staat onder een door drie putti gedragen hoorn des overvloeds: *Ter Conjux, Materque trium, absque marito facta, regit sobolem, et blanditur lumine proli* (Drie maal gehuwd, moeder van drie kinderen, nu weduwe, bestiert zij haar kroost en is tot vreugde voor haar kinderen).

Uit 1742 dateert de bokaal met deksel in de collectie V d S (afb. 8). De voet en een deel van de stam zijn in de negentiende eeuw vervangen en in zilver uitgevoerd. Het glas is, zoals het opschrift op de achterzijde van de cuppa vermeldt, gegraveerd *Ter Viiringe Van Het Vijf en tWintig Jarige Troufeest Van Mr. Johan Diert (1694-1747) en Catarina Van Beeck (1696-1744) op 25 mei 1742*¹⁵.

Afb. 9. Willem Otto Robart, 1743. Bokaal met deksel, met de voorstelling van een fluitspelende sater naar een gravure van Schelte à Bolswert. H. 30,9 cm. Österreichisches Museum für angewandte Kunst, Wenen.

Het echtpaar woonde in Den Haag. Op de voorzijde van de cuppa vinden we hun wapens, links dat van Diert en rechts dat van Van Beeck met er onder de wapenspreuk van de Familie Diert *Nec Temere Nec Timide* (angstig noch roekeloos)¹⁶. Midden onder de wapens de signatuur *WOR*. Het deksel is versierd met olijftakken en wijnranken en de spreuken *Sicut vitis Abundans Uxor* (de echtgenote is als een overvloedige wijnrank) en *Sicut olivae olivarum surculi octo* (de acht spruiten zijn als de olijven van een olijfbom).

De 1743 gedateerde bokaal met deksel in het Österreichisches Museum für angewandte Kunst te Wenen is slechts gedeeltelijk bewaard gebleven (afb. 9)¹⁷. De voet en stam behoren niet bij de cuppa maar zijn er in de 19de eeuw aangezet door middel van een verguld metalen montuur. De knop van het deksel is afgebroken en bijgeslepen op een weinig kundige manier. Op de kelk zijn afgebeeld een fluitspelende sater en een tamboerijnspelende nimf in een landschap met geiten, dansende saters en bachanten. De sater is ontleend aan een gravure van Schelte à Bolswert, en wordt door Pan genoemd (afb. 10)¹⁸. Het glas is duidelijk gesigneerd *W:O:R: 1743 Lug^D: Bata^V:*.

Op het deksel zijn drie muziekinstrumenten afgebeeld, een tamboerijn, een trompet en een doedelzak. De bokaal vormt het laatst bekende gedateerde werk van Robart.

In de collectie van de burggraaf Newport bevindt zich een gesigneerd maar niet gedateerd werk van Robart, een bokaal met het wapen van de Dortse familie Van Slingelandt (afb. 11)¹⁹. De signatuur *W:O:R:* is gegraveerd op de keerzijde van de cuppa (afb. 12). In 1702 werden de leden van de familie Van Slingelandt door Keizer Leopold I verheven tot baron van het Heilige Roomse Rijk. Vanaf dat jaar voerden zij een veel gecompliceerder wapen. Enkele leden bleven echter het oude wapen, zoals dat is afgebeeld op het glas, gebruiken, zoals ook mr. Simon van Slingelandt (1664–1736), secretaris van de Raad van State, tesaurier-generaal der Unie, raadpensionaris van Holland en West Friesland.

Afb. 10. Schelte à Bolswert. Pan, fluitspelend in een landschap. Gravure, naar een schilderij van Jacob Jordaens. Rijksprentenkabinet, Amsterdam.

*Pan salit et virali ridens sub tegmine laet.
Dixerunt legibus gutture Dulce sonas.*

*Festus quatuor terram gredē, gaudia iungit.
Grex tenor; et glaucū gramina dente legit.*

Mogelijk is het glas voor hem gegraveerd. Het zou dan vóór 1736 gedateerd moeten worden.

Als laatste dient hier het glas in het museum De Lakenhal te Leiden vermeld te worden, dat niet gesigneerd noch gedateerd is maar dat op stilistische gronden aan Robart kan worden toegeschreven (afb. 13)²⁰. Het is afkomstig van het Catharina- en Ceciliagasthuis te Leiden. Het glas werd ter plaatse vergeleken met de bokaal in het Rijksmuseum. Tot in details bleek de wijze van graven overeen te komen. Op het glas zijn een oude man, leunend op een stok en een krankzinnige vrouw voorgesteld. Tussen hen staat het opschrift:

*De Goede God
bewaare een ygelyk
en my,*

*Voor Armen
Ouderdom
en Dolle
Razernij.*

Op de Gemeentelijke Archiefdienst te Leiden bevinden zich twee ontwerptekeningen voor de figuurtjes op het glas, eveneens afkomstig uit genoemd gasthuis (afb. 14). Een er bij behorende tekst geeft de volgende informatie: *Het Oud mannetje verbeeldt het Katharine Gasthuis; Het Dolle Wijffe verbeeldt het Cecilie Gasthuis en Dolhuis; te Leiden. Van deeze twee Huizen ben ik, van 't jaar 1720 tot 1747, Regent geweest; en de Heer Mieris heeft deeze twee tekeningetjes voor mij gemaakt, om op een Boccaaltje te laten drillen. Jan Alensoon.*

Afb. 11. Willem Otto Robart, ca. 1730. Glas met het wapen van de familie Van Slingelandt. H. 19,5 cm. Burggraaf Newport, Weston Park, Shifnal, Shropshire, Engeland.

Afb. 12. Detail van afb. 11 met de initialen van Robart.

Dan volgt de tekst op het glas, en daaronder staat in een afwijkend handschrift: *NB: dit bovenstaande is op het Boccaaltje gedrield, tusschen het Oud Mannetje en het Dolle Wijffe. 't geen nog beruste op het Katharine Gasthuis te Leijden, in 't Jaar 1769.*

Het glas is dus gegraveerd voor het Catharina- en Ceciliagasthuis in opdracht van Jan Alensoon (1683?-1769), regent van dit gasthuis van 1720 tot 1747. Frans van Mieris de Jonge (1689-1763) maakte er de twee tekeningetjes voor. Robart stierf in 1750. De

graving moet dus ontstaan zijn tussen 1747 en 1750. Mogelijk schonk Alensoon het glas aan het gasthuis ter gelegenheid van zijn afscheid als regent in 1747.

Noten

- ¹ R. Schmidt, *Das Glas*, Berlin 1922, blz. 363.
- ² E. Pelinck, De Bokaal van het echtpaar van Brakel-Reverhorst, *Mededelingen van de Dienst voor Schone Kunsten der Gemeente 's-Gravenhage* 9 (1954), blz. 97-98; B. Jansen, *Catalogus van Noord- en Zuidnederlands Glas*, Gemeentemuseum, Den Haag 1962, blz. 96, nr. 176.
- ³ H. E. van Gelder, Achttiende-eeuwse Glassnijders in Holland, II; Achttiende-eeuwse Glas-snijders in Holland, IV, *Oud-Holland* 73 (1958), blz. 90-102 en 211-215.

Afb. 13. Toegeschreven aan Willem Otto Robart, 1747-1750. Glas met een oude man en een krankzinnige vrouw, voorstellende het Catharina- en Ceciliagasthuis te Leiden, naar twee tekeningen van Frans van Mieris jr. H. 20,4 cm. Museum De Lakenhal, Leiden.

⁴ De heer G. 't Hart, archivaris van het Hoogheemraadschap Rijnland te Leiden, was zo vriendelijk mij hierop te wijzen.

⁵ De hierna volgende gegevens over het leven van W. O. Robart zijn, voor zover niet anders wordt vermeld, ontleend aan Pelinck, *op. cit.* (noot 2). Archivalia zijn geverifieerd.

⁶ Gemeente Archief, Den Haag, *Buurtboek 36*, blz. 102 (nieuwe inventaris van het Gemeente Archief, 102).

⁷ Bij het glas behoort een zilveren deksel in neo-rococostijl uit 1893. Het glas wordt kort vermeld in *Verslag van de Werkzaamheden der Oudheidkundige Vereniging Flehite* (1907), blz. 34-35.

⁸ Zie over Paulus Scheltus en zijn wapen *Nederland's Patriciaat* 5 (1914), blz. 383. Zie over Katharina Brants en haar wapen *De Nederlandsche Leeuw*, 25 (1907), blz. 229.

⁹ Van Gelder, *op. cit.* (noot 3), blz. 97; inv. nummer van het glas R.B.K. 1959-28. Bij het glas behoort nog het oorspronkelijke houten foedraal.

¹⁰ Centraal Bureau voor Genealogie te Den Haag (Archief Muschart).

¹¹ Van Gelder, *op. cit.* (noot 3), blz. 98-99.

¹² G. 't Hart, *Rijnlands Wapen*, Leiden 1977.

¹³ Een zeer uitvoerige bespreking van het glas bij Van Gelder, *op. cit.* (noot 3), blz. 211-213. Van Gelder baseert zich hierin grotendeels op H. D. Benjamins, *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*, 1914-1917, blz. 60; R. Charleston, *Masterpieces of Glass, a World History from the Corning Museum of Glass*, New York 1980, blz. 152.

¹⁴ Centraal Bureau voor Genealogie te Den Haag (Archief Van der Lith).

¹⁵ Victor de Stuers vermeldt het glas in de door hem met de hand geschreven inventarislijsten van zijn collectie als afkomstig van de *veiling Diert van Melissant, jan. 1895, voor f6,-*. Deze lijsten bevinden zich nu in de coll. VdS. Op het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie te Den Haag bevindt zich een catalogus van deze veiling (Venduehuis der Notarissen, Den Haag, 29 okt. 1895 e.v. dagen, nr. 176), waarin, in het handschrift van De Stuers, aantekeningen over dit glas zijn gemaakt. Ook de nota à f 14,- is bijgevoegd. De Stuers heeft zich vermoedelijk later vergist in de aankoopdatum en het aankoopbedrag.

De genoemde veiling omvatte de nalatenschap van de douairière Jhr. Mr. J. W. P. Diert van

Afb. 14. Frans van Mieris jr. (1689–1763). Oude man en krankzinnige vrouw. Twee tekeningen van ca. 1747–1750, gemaakt voor de gravure op het glas van afb. 13. Gemeentelijke Archiefdienst, Leiden.

Melissant – geboren van Sonsbeeck. Hij was de laatste man uit het geslacht Diert (*Nederland's Adelsboek* 11 (1913), blz. 182).

¹⁶ Zie voor het wapen van Diert *Nederland's Adelsboek* 11 (1913), blz. 182 en voor het wapen van Van Beeck L. J. Kuyck, Grafkelders in Breda, *Taxandria* 8 (1901), blz. 133, noot 2.

¹⁷ Van Gelder, *op. cit.* (noot 3), blz. 96–97.

¹⁸ Hollstein 285.

¹⁹ *Nederland's Adelsboek* 15 (1917), blz. 208–219 en voor het wapen Centraal Bureau voor Genealogie te Den Haag (Archief Muschart).

²⁰ E. Pelinck, *Stedelijk Museum 'De Lakenhal' te Leiden, catalogus van beeldhouwwerken*, Leiden 1951, blz. 45, nr. 107; E. Pelinck, *Glaswerk in de Lakenhal, Leidsch Jaarboekje* 32 (1940), blz. 200–201.

Onder de voet is een niet te ontcijferen met de diamant ingekraste inscriptie aangebracht.

Foto's:

Afb. 1 en 2. Haags Gemeentemuseum, Den Haag.

Afb. 3–5 en 10. Rijksmuseum, Amsterdam.

Afb. 7. The Corning Museum of Glass, Corning, N.Y., U.S.A.

Afb. 8. Wim Addink, Deventer.

Afb. 9. Ingrid Schindler, Wenen.

Afb. 13. A. Dingjan, Den Haag.

Afb. 14. N. v.d. Horst b.v., Leiden.